

Vlaanderen
is erfgoed

Beschermingsdossier

De schans van Korspel in Beringen (Beverlo)

Archeologische site

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

Beschermingsdossier:

De schans van Korspel, Beringen (Beverlo), Groenhoekstraat zonder
nummer – archeologische site

INHOUDELIJK DOSSIER

Dossiernummer: 4.001/71004/103.1

Peter Van den Hove

25/08/2017

INHOUDSTAFEL

1.	Beschrijvend gedeelte	4
1.1.	Situering	4
1.2.	Historisch overzicht	4
1.3.	Beschrijving met inbegrip van de erfgoedelementen en erfgoedkenmerken.....	5
1.3.1.	op basis van het bureauonderzoek	5
1.3.2.	op basis van het verkennend booronderzoek	5
1.4.	Fysieke toestand van het onroerend goed	6
2.	Evaluerend gedeelte	6
2.1.	Evaluatie van de erfgoedwaarden	6
2.2.	Motivering van het type bescherming.....	7
2.3.	Motivering van de afbakening van de bescherming	7
2.4.	Juridische toestand.....	7
3.	Beheersvisie	8
3.1.	Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed	8
3.2.	Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed.....	9
3.3.	Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed.....	9
4.	Bronnen	9
5.	Bijlagen bij het inhoudelijk dossier	9
5.1.	Omgevingsplan bij de bescherming	9
5.2.	Foto's, kaarten en figuren.....	9

1. BESCHRIJVEND GEDEELTE

1.1. Situering

De schans van Korspel bevindt zich ten noorden van het dorp Korspel (figuur 2) in Beverlo, een deelgemeente van de stad Beringen, en is gelegen ten zuiden en ten westen van de Groenhoekstraat. De Grote Beek ligt circa 500 meter ten noorden van de schans, de Waterloopstraat direct ten zuiden van de schans.

1.2. Historisch overzicht

De Zuidelijke Nederlanden vormden vanaf het midden van de 16de eeuw tot en met het begin van de 18de eeuw voortdurend het decor van strijdtoneel. Over de veldslagen en belegeringen (officiële oorlogen) zijn zeer veel gegevens bekend. Hoewel het Prinsbisdom Luik in principe neutraal was, hadden de oorlogvoerenden het recht gewapend door het land te trekken en mochten ze zelfs winterkwartieren oprichten. In de vele publicaties is tot voor kort zeer weinig aandacht geschonken aan de 'onofficiële' oorlogen die met de strijd gepaard gingen. Voor de plattelandsbevolking was het een periode van plundering, gijzeling, uitbuiting, geweldpleging, armoede en ellende. Aangezien ze van de hogere overheden geen hulp kregen, moest de boerenbevolking zelf voor hun bescherming en verdediging zorgen. Herhaaldelijk werd de plattelandsbevolking geplaagd voor de keuze tussen zelfverdediging, betalen, diplomatieke actie, vluchten en verkommeren.

Vanaf het eind van de 16de eeuw nam de boerenbevolking zijn toevlucht tot kleine vluchtoorden die hen moest beschermen tegen plunderende soldaten: de schansen. Een beleg door een leger konden deze schansen zeker niet doorstaan. Op de Limburgse zandgronden bouwde vrijwel ieder dorp en gehucht een schans om mensen en vee in (betrekkelijke) veiligheid te kunnen brengen. Verder zijn dergelijke 'boerenschansen' ook bekend uit de oostelijke delen van de Belgische provincies Vlaams Brabant en Antwerpen. In Nederland komen ze met enige regelmaat voor in Midden Limburg en sporadisch in Noord Limburg en Noord Brabant.

De schansen werden meestal aangelegd op gemeenschapsgrond, vooral in natte gebieden zodat de grachten vol water bleven en de vijand moeilijk kon doordringen. De verdediging bestond vooral uit de geïsoleerde ligging. Mocht de schans ontdekt worden, dan boden de grachten, een wal (eventueel beplant met doornstruiken) en de gewapende bewoners nog enige vorm van verdediging. Over de interne structuur van schansen is maar weinig bekend. Het archeologisch bodemarchief van de schansen is dan ook de voornaamste bron van informatie.

In het voorjaar en de zomer van 2009 werd een studieopdracht uitgevoerd om de beschermingswaardigheid na te gaan van 7 schansen gelegen in de provincies Vlaams-Brabant en Limburg. Deze studie gebeurde in opdracht van het agentschap Onroerend Erfgoed en werd toegewezen aan het archeologisch adviesbureau RAAP. Het rapport van deze studieopdracht adviseert de Vlaamse overheid om een aantal beheersmaatregelen te nemen én om de schansen te beschermen als archeologische site.

Eén van de schansen die in het kader van deze studieopdracht werd onderzocht is de schans van Korspel in Beringen. Deze schans is onderwerp van de voorliggende bescherming als archeologische site.

1.3. Beschrijving met inbegrip van de erfgoedelementen en erfgoedkenmerken

1.3.1. op basis van het bureauonderzoek

Korspel was in de 16de en 17de eeuw een *herrewagen* van Beverlo, dat administratief was ingedeeld bij het Land van Ham. Het Land van Ham en zijn omgeving heeft veel te leiden gehad van krijgsverrichtingen. Toch wordt de schans van Korspel, in tegenstelling tot de overige 2 schansen van Beverlo, veel minder vermeld in de archieven. Dit zou er kunnen op wijzen dat er minder gevaar dreigde voor deze schans, ook omdat Korspel nogal afgelegen lag. De oudste vermelding van de schans van Korspel dateert uit 1607 (KEIJERS 2009, 69). In een testament staat te lezen: "...*item begeert hij testateur dat zijn hujs tot Corspel opde Schans staende succederen ende blijven sal sijne kinderen, waerin sijne hujsvr. Contenteert*". Hieruit kunnen we opmaken dat de schans van Korspel al in 1607 bestond en er huisjes op stonden. Bij de verhuur van de Korpellerschans in 1823 wordt nog een "*een huis met aangelegen moeshof, akker en watergraven*" vermeld. Op de vroegste kadastrale kaarten (zie verder) is in de zuidoosthoek nog een gebouwtje aanwezig op de schans. Overige vermeldingen geven informatie over de omgeving waarin de schans werd opgericht. In 1617 wordt vermeld dat "...*gelegen tot Corspel achter die Schanse, o.w. en n. die gemeijn heijde, z. de Blacke wijers*". In een bron uit 1655 staat geschreven "...*een stuck broeck, gelegen aan die Corspelsche schantse tot Beverloe*". De vermeldingen *broeckx* (broek) en *Blacke wijers* (wijer = vijver) geven aan dat de schans van Korspel lag in een zeer natte omgeving.

Op de kaart van Villaret (1745-1748) en op de kaart van Ferraris (1770-1777) is de schans niet meer weergegeven maar is wel nog zeer duidelijk de erg natte omgeving aangeduid waarin de schans zich bevond.

Op het primitief kadaster (1840-1843), de Atlas van de Buurtwegen (1843-1845) en op een militaire verkenningskaart van de Zuidelijke Nederlanden staat de schans wel nog aangeduid (figuren 3 en 4). Vooral op de Atlas van de buurtwegen is de schans van Korspel nog goed herkenbaar als een omgracht perceel direct ten noorden van de Geerdemdenbeek. De percelering op de atlas van de buurtwegen komt zo goed als overeen met het huidige kadaster. In de actuele percelering is de schans van Korspel dus nog duidelijk waarneembaar. De kadastrale indeling is niet meer veranderd en een belangrijk relict. Bovendien is het terrein nog steeds eigendom van de gemeente Beringen. Ook de eigendomstoestand verwijst dus nog naar het verleden van de schans als gemeenschapsbezit.

Zowel met het blote oog als op het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen (DHM) is het schanslichaam nog herkenbaar door de hogere rechthoekige bolling in het landschap (figuren 1 en 5). Het terrein van de schans is in gebruik als weide. De omgrachting is met het blote oog nog moeilijk waar te nemen. De noordelijke gracht is nog enigszins te herkennen als een laagte tussen het schanslichaam en een hogere meer noordelijke gelegen kop. In de kadastrale percelering is de gracht wel nog duidelijk herkenbaar.

1.3.2. op basis van het verkennend booronderzoek

Op de schans van Korspel is een verkennend booronderzoek uitgevoerd. In totaal werden 96 boringen verricht (figuren 5 en 6). Het schanslichaam heeft een omvang van 65 meter bij 43 meter en is wellicht gedeeltelijk opgehoogd (tot meer dan 1 meter). Het schansterrein vertoont een duidelijke bolling en helt af naar de grachten. Waarschijnlijk is het schanslichaam aan de zijkanten afgeschoven, vermoedelijk voor het opvullen van de grachten. De oostelijke, westelijke en zuidelijke gracht hebben een breedte van respectievelijk circa 10 meter, 8 meter en 9 meter. De grachten snijden relatief strak in en hebben een vlakke bodem. De noordelijke gracht heeft een trapsgewijze opbouw. De gracht heeft een totale breedte van circa 24 meter, maar kent aan de binnenkant over een

afstand van circa 4 meter een verdieping van ongeveer 0,5 meter. De precieze reden voor deze opbouw is niet bekend, maar zoals bij de schansen van Opglabbeek (gemeente Opglabbeek) en Niel (gemeente As) is vastgesteld, was de aanwezigheid van water direct nabij het schanslichaam van primair belang. Vermoedelijk was in het merendeel van het jaar de volledige noordelijke gracht watervoerend. De grachten – inclusief het diepste deel van de noordelijke gracht – hebben een bijna constante diepte; ze zijn hier vermoedelijk circa 1,5 meter diep uitgegraven. De bodem van de grachtvulling is over het algemeen moerig en/of venig. Deze lagen volgen over het algemeen het profiel van de gracht. Het ondiepe deel van de noord gracht kent een duidelijke opvulling in verschillende fasen. In een eerste fase is een gedeeltelijke opvulling gebeurd met zuiver C-materiaal. Het oppervlak was, getuige de aanwezigheid van moerig materiaal en veen, nog zeer nat. Vervolgens is aan de buitenzijde een nieuw pakket C-materiaal aangebracht.

Uiteindelijk is de volledige gracht opgevuld, mogelijk nog in diverse fasen. Ook de vulling van de oostelijke gracht is verschillend. Op het weilandperceel (binnenzijde gracht) kent het profiel nog een humeuze vulling.

1.4. Fysieke toestand van het onroerend goed

De fysieke toestand van het onroerend goed waarvoor dit beschermingsdossier wordt opgemaakt is vastgesteld tijdens meerdere plaats bezoeken, het laatste op 10 mei 2017 (figuur 1). De fysieke toestand is op dat moment fotografisch gedocumenteerd. Deze registratie is als bijlage bij het ministerieel besluit gevoegd en geeft een beeld van de toestand van het onroerend goed op het moment van de bescherming.

Het terrein van de schans is in gebruik als weiland en bevindt zich in een uitgestrekt graslandgebied. Voor een goede bewaring van het archeologisch bodemarchief is dit een stabiele en te behouden situatie. Van het oorspronkelijke verdedigingssysteem (wal en gracht) zijn enkel nog de opgevulde grachten bewaard gebleven. Gezien de natte omstandigheden is organisch materiaal nog goed bewaard gebleven. Het schanslichaam is iets hoger gelegen dan de omgeving en nog beperkt visueel waarneembaar. Het schanslichaam is zeker ten dele bewaard gebleven.

2. EVALUEREND GEDEELTE

2.1. Evaluatie van de erfgoedwaarden

De oudste vermelding van de schans van Korspel dateert uit 1607. Zo goed als alle boerenschansen of vluchtschansen kennen hun oorsprong in de Tachtigjarige Oorlog, voornamelijk het einde van de 16de en het begin van de 17de eeuw. Maar vaak bleven ze nog veel langer in gebruik. Het oprichten van vluchtschansen door de plaatselijke bevolking in de Antwerpse, Limburgse en Brabantse Kempen is een uniek verschijnsel voor de periode 1568 tot en met 1713.

Het schanslichaam van de schans van Korspel is nog bewaard evenals de opgevulde grachten. De structuur van de schans is nog steeds waarneembaar in de huidige kadastrale indeling en de schans is nog steeds in eigendom van de gemeente Beringen.

Over deze schans (en vele andere) zijn we slechts erg beperkt ingelicht door middel van archiefbronnen. De grootste bron van informatie zijn de sporen die in de bodem bewaard zijn gebleven, het archeologisch bodemarchief. Dit archief bevat waardevolle informatie over de oprichting, inrichting en organisatie van de schans, informatie die enkel via archeologisch onderzoek kan ontsloten worden. Schansen zijn in Vlaanderen vrijwel de enige fysieke overblijfselen die het leven van de plattelandsbewoners tijdens de oorlogen van de 16de tot het begin van de 18de eeuw weergegeven. De archeologische en wetenschappelijke waarde is dus hoog.

2.2. Motivering van het type bescherming

De schans van Korspel wordt beschermd als archeologische site. Het Onroerenderfgoeddecreet definieert een archeologische site als volgt: "een onroerend goed dat ondergronds, aan de oppervlakte of onder water aanwezig is, met inbegrip van de archeologische artefacten die er integrerend deel van uitmaken, van algemeen belang wegens de archeologische erfgoedwaarde."

De oudste vermelding van de schans van Korspel dateert uit 1607. Ze werd opgericht door de lokale boerenbevolking om zicht te beschermen tegen rondtrekkende bendes en legers tijdens de Tachtigjarige Oorlog. Over de geschiedenis en interne structuur van schansen is maar weinig bekend. Doordat schansen in feite 'minidorpen' zijn, bieden ze uitzonderlijke informatie over het leven van de plattelandsbevolking in de 17de en 18de eeuw. Het archeologisch bodemarchief is de voornaamste overgebleven bron van informatie om de oprichting van en de organisatie binnen schansen te kunnen begrijpen. Schansen die in het landschap goed bewaard gebleven zijn en nooit werden bebouwd, zoals de schans van Korspel, hebben dan ook een belangrijke archeologische en wetenschappelijke waarde.

De bescherming van de schans van Korspel als archeologische site beoogt een behoud van het archeologisch erfgoed op de plaats waar het zich in de bodem bevindt (een behoud *in situ*). Wanneer dit niet meer mogelijk is, moet er door middel van een opgraving steeds voor gezorgd worden dat het aanwezige archeologisch materiaal niet vernietigd of onherroepelijk verstoord wordt. De schans van Korspel wordt daarom beschermd als archeologische site, met het oog op behoud enerzijds en eventueel toekomstig archeologisch onderzoek anderzijds.

2.3. Motivering van de afbakening van de bescherming

De afbakening van het beschermd onroerend goed is opgenomen op het plan dat als bijlage bij het ministerieel besluit is gevoegd. Alle kadastrale percelen gevat door de bescherming zijn opgenomen in artikel 1 van het ministerieel besluit.

Heel wat schansen waren tot in de 19de eeuw zichtbaar en de toenmalige grachtbegrenzingsvormden veelal ook de perceelbegrenzingsvormen op de oudste kadastrale kaarten. Bij een aantal schansen is deze percelering sindsdien niet of nauwelijks gewijzigd. Anderzijds zijn er ook kleine verschuivingen waar te nemen wanneer resultaten van booronderzoeken worden vergeleken met de oude kadastrale kaarten. Deze verschuivingen zijn te wijten aan onnauwkeurige opmetingen in het verleden maar ook kadastrale mutatieschetsen, nieuwe metingen, kopieën en het digitaal maken van kadastrale kaarten.

De schans van Korspel is nog zeer goed herkenbaar in de huidige perceelsstructuur. Het schanslichaam valt samen met perceel nummer 1446, de grachten grotendeels met de perceel nummers 1445 en 1447A.

2.4. Juridische toestand

De schans van Korspel maakt deel uit van een uitgestrekt weilandgebied. Volgens het gewestplan bevindt de schans zich integraal in een landschappelijk waardevol agrarisch gebied (code 0901).

3. BEHEERSVISIE

3.1. Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed

In het beschermingsbesluit zijn beheersdoelstellingen opgenomen. Je vindt die terug onder artikel 3 van het besluit. De beheersdoelstellingen moeten de zakelijkrechthouders (eigenaars, erfpachthouders, opstalhouders en leasinggevers) en gebruikers op weg helpen om de erfgoedwaarden maximaal in stand te houden of te verbeteren. Ze hebben de optimale verwezenlijking van de erfgoedwaarden voor ogen.

Ze geven richting aan of vormen een kader voor toekomstig beheer van het beschermd onroerend goed. Zakelijkrechthouders en gebruikers dienen rekening te houden met deze beheersdoelstellingen als ze werken wensen uit te voeren aan het beschermd goed. Ook de overheid houdt met deze doelstellingen rekening als ze over deze werken advies moet geven of als ze toelating moet geven voor die werken.

De beheersdoelstellingen spelen in op de erfgoedwaarden, erfgoedelementen en erfgoedkenmerken opgenomen in artikel 2 van het beschermingsbesluit.

Voor de bescherming als archeologische site gelden volgende beheersdoelstellingen:

De bescherming van de schans van Korspel als archeologische site beoogt in de eerste plaats een behoud *in situ* van de nog aanwezige archeologische sporen (het bodemarchief).

De belangrijkste bedreigingen waaraan deze schans kan worden blootgesteld zijn bodemingrepen en erosie. De schans van Korspel is in gebruik als grasland. Door het gebruik als grasland wordt de erosie van het schanslichaam tot een minimum beperkt en bevindt de archeologische site zich in een stabiele situatie. Algemeen wordt dan ook aanbevolen de huidige grasbegroeiing van de schans te handhaven en het schansterrein zelf niet met bomen of struiken te beplanten.

Vooraf landbouwactiviteiten vormen een bedreiging, zowel voor landschappelijke als archeologische erosie. Diep bewerkte grond is immers gevoelig voor erosie. Aangezien de archeologische overblijfselen zich dicht onder het maaiveld kunnen bevinden wordt aanbevolen alle werkzaamheden met een ingreep in de bodem te vermijden.

Ook een verlaging van het grondwaterpeil kan een bedreiging vormen voor het archeologisch bodemarchief. Bij een vernatting van het gebied worden ook de organische resten beter bewaard.

Visueel is enkel nog het schanslichaam min of meer te herkennen in het weiland. Het is dan ook belangrijk dat deze waarneembaarheid behouden blijft en het reliëf niet wordt gewijzigd. De schansstructuur is nog goed waarneembaar in de huidige perceelsstructuur. Deze structuur dient dan ook behouden te blijven.

Metalen archeologische vondsten die zich onmiddellijk onder het maaiveld in de bodem bevinden kunnen van belang zijn voor de kennis van de beschermde archeologische site. De Code van Goede Praktijk (versie 2.0) stelt daarom in hoofdstuk 33 dat een erkende metaaldetectorist geen vondsten kan opsporen in beschermde archeologische sites.

Het gebruik van een metaaldetector om archeologische vondsten met metalen component op te sporen dient daarom te gebeuren door een erkende archeoloog of door een erkende metaaldetectorist onder de autoriteit van een erkende archeoloog, en dit enkel in het kader van een onderzoek vanuit wetenschappelijke archeologische vraagstelling, of in functie van de opmaak of de uitvoering van een archeologienota.

3.2. Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed

Voor elk beschermd onroerend goed geldt het actief en passief behoudsbeginsel. Dit betekent dat de zakelijkrechthouders en gebruikers het beschermd goed in goede staat moeten houden door de nodige instandhoudings-, beveiligings-, beheers-, herstellings- en onderhoudswerken uit te voeren en dat het verboden is om een beschermd onroerend goed te ontsieren, te beschadigen, te vernielen of de erfgoedwaarden er van aan te tasten. Het betekent ook dat een zakelijkrechtouder en gebruiker verplicht is het beschermd onroerend goed als een goed huisvader te beheren en het dus niet te verwaarlozen. Alle voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van het beschermd onroerend goed die van toepassing zijn op het beschermd goed zijn opgenomen in artikel 4 van het beschermingsbesluit.

In het Onroerenderfgoeddecreet en Onroerenderfgoedbesluit zijn een aantal algemene voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van beschermd onroerend erfgoed opgenomen. Dat zijn deze:

- het goed als een goede huisvader beheren en de nodige voorzorgsmaatregelen nemen tegen schade ten gevolge van brand, blikseminslag, diefstal, vandalisme, wind of water;
- de toestand van het goed regelmatig controleren;
- regulier onderhoud uitoefenen;
- onmiddellijk passende consolidatie- en beveiligingsmaatregelen nemen in geval van nood.

3.3. Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed

Voor sommige werken aan het beschermd onroerend goed moet een toelating worden gevraagd. Sommige werken kunnen namelijk een negatief effect hebben op de erfgoedwaarden. Voor alle werken die stedenbouwkundig vergunningsplichtig zijn, of waarvoor een verkavelingsvergunning, milieuvergunning of natuurvergunning nodig is vraagt de vergunningverlener (de gemeente of de Vlaamse overheid) advies aan het agentschap Onroerend Erfgoed van de Vlaamse overheid.

Voor een aantal werken die niet vergunningsplichtig zijn, moeten de zakelijkrechthouders en gebruikers, voorafgaand aan de uitvoering van de werken, toelating vragen aan het agentschap Onroerend Erfgoed of aan de erkende onroerenderfgoedgemeente. Een overzicht van alle erkende onroerenderfgoedgemeenten is te vinden op www.onroerenderfgoed.be.

De werken waarvoor u toelating moet vragen zijn opgesomd in artikel 5 van het beschermingsbesluit.

4. BRONNEN

KEIJERS D. 2009: Studieopdracht naar een archeologische evaluatie en waardering van 7 schansen (provincies Limburg en Vlaams-Brabant), *RAAP-RAPPORT* 1977, Weesp.

Een volledig overzicht van de bibliografie en alle beschikbare bronnen omtrent de schans van Korspel is opgenomen in deze studie en is online raadpleegbaar op: <https://oar.onroerenderfgoed.be/publicaties/STUA/8/STUA008-001.pdf>

5. BIJLAGEN BIJ HET INHOUDELIJK DOSSIER

5.1. Omgevingsplan bij de bescherming

5.2. Foto's, kaarten en figuren